

UDK:8-1751-82-0

Shohista MANSUROVA,
Toshkent davlat transport universiteti dotsenti
E-mail: shohista.isroilovna.1977@gmail.com

Ilmiy raxbar prof.I.T.Rustamov taqrizi bilan

ADABIYOTDA OT VA INSON O'RTASIDAGI ALOQANING BADIY YARATILISHI

Annotatsiya

Qadimiy eposlardan tortib, zamonaviy adabiyotgacha bo'lgan davr mobaynida ot obrazi turli badiiy va falsafiy talqinlarga ega bo'lib kelgan. Ot obrazi faqatgina insonning sodiq hamrohi emas, balki ijtimoiy, madaniy va ruhiy jarayonlarni aks ettiruvchi muhim timsollardan biri hisoblanadi. Ishda otning qahramonlik, erkinlik, sadoqat, ijtimoiy tengsizlik va metafizik ramz sifatida tasvirlanishi tahlil qilinib, uning adabiy evolyutsiyasi yoritiladi. Ot va inson o'rtasidagi badiiy bog'liqlikning turli adabiy oqimlardagi o'zgarishi va ahamiyati muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Ot obrazi, adabiyot, badiiy timsol, inson va ot aloqasi, qahramonlik eposi, metafizik ramz, erkinlik, sadoqat, tasavvufiy adabiyot, realizm, modernizm, postmodernizm.

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ЛОШАДЕЙ И ЛЮДЕЙ В ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

От древних эпосов до современной литературы образ коня имел различные художественные и философские интерпретации. Образ коня — не только верный спутник человека, но и один из важных символов, отражающих социальные, культурные и духовные процессы. В произведении анализируется изображение коня как символа героизма, свободы, верности, социального неравенства и метафизики, а также освещается его литературная эволюция. Обсуждаются изменения и значение художественной связи лошади и человека в различных литературных течениях.

Ключевые слова: Образ коня, литература, художественное изображение, отношения человека и коня, героический эпос, метафизический символ, свобода, верность, мистическая литература, реализм, модернизм, постмодернизм.

ARTISTIC CREATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HORSE AND HUMAN IN LITERATURE

Annotation

From ancient epics to modern literature, the image of a horse has had various artistic and philosophical interpretations. The image of a horse is not only a faithful companion of a person, but also one of the important symbols reflecting social, cultural and spiritual processes. The work analyzes the depiction of a horse as a symbol of heroism, freedom, loyalty, social inequality and metaphysical, and highlights its literary evolution. The changes and significance of the artistic connection between a horse and a person in different literary movements are discussed.

Key words: Image of a horse, literature, artistic image, human-horse relationship, heroic epic, metaphysical symbol, freedom, loyalty, mystical literature, realism, modernism, postmodernism.

Kirish. Insoniyat tarixi davomida ot insonning eng yaqin hamrohi, ishonchli yordamchisi va ba'zan o'zining o'ziga xos timsoli sifatida e'tirof etilgan. U nafaqat jismoniy kuch va harakat vositasi, balki ramziy ma'noda insonning taqdiri, orzu-umidlari va ma'naviy qiyofasini aks ettiruvchi badiiy obraz sifatida ham adabiyotda muhim o'rinni egallagan. Turli davr va madaniyatlarga oid adabiy manbalarda ot obrazi sadoqat, erkinlik, qudrat, mashaqqat, fojia va najot kabi tushunchalar bilan uyg'un holda talqin etilgan. Shu bois, ot va inson o'rtasidagi bog'liqlik badiiy adabiyotda nafaqat sarguzasht yoki tarixiy voqealar vositasi sifatida, balki insoniyatning ichki dunyosini chuqur yorituvchi timsol sifatida ham namoyon bo'ladi.

Zamonaviy adabiyotda ot obrazi insonning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va metafizik izlanishlarini ifodalovchi vosita sifatida ham qo'llaniladi. Ot va inson o'rtasidagi bog'liqlik ba'zan ma'naviy o'sish, ba'zan esa insonning o'z tabiati bilan kurashini aks ettiruvchi badiiy uslub sifatida xizmat qiladi. Shu bois, adabiyotda ot obrazi shunchaki jonivor yoki transport vositasi emas, balki inson hayoti, qadriyatlarini va orzu-umidlarini ifodalovchi badiiy timsol sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlil. Adabiyotda ot obrazi turli davrlarda, turli adabiy maktablar va janrlarda o'ziga xos tarzda yoritilgan. Ot va inson o'rtasidagi bog'liqlik mifologik manbalardan boshlab zamonaviy badiiy adabiyotgacha yetib kelgan bo'lib, har bir asarda u turli ramziy, falsafiy va sotsiologik ma'nolarga ega.

Qadimiy epos va xalq dostonlarida ot qahramonning ajralmas hamrohi sifatida tasvirlanadi. Masalan, turkiy va fors eposlarida ot faqatgina harakat vositasi emas, balki qahramonning

taqdiri bilan bog'liq ruhiy timsol hamdir. "Alpomish"[1] dostonida Alpomishning sadoqatli oti Boychibor faqatgina jangovar vosita emas, balki donishmandlik timsoli sifatida ham gavydalanadi. Boychibor Alpomishning ruhiy dunyosi va taqdiri bilan bog'liq bo'lib, qahramonga sadoqat va bardoshlilik singari xislatlarni anglatuvchi obrazdir.

Shu kabi, "Manas"[2] eposida ham ot qahramonning shaxsiyati va yuksak mavqei ajralmas qismi hisoblanadi. Ot qahramonning kuchi, qadri va taqdiri bilan chambarchas bog'langan bo'lib, u nafaqat jang maydonida, balki hayotning boshqa sinovlarida ham yordam beradi. Bunday tasvirlash usuli ot va inson o'rtasidagi ruhiy yaqinlikni, ularning bir-biriga ta'sirini ko'rsatadi.

Sharq adabiyotida ot obrazining ramziy ma'nolari chuqur falsafiy mazmunga ega. Masalan, Jaloliddin Rumiy she'riyatida ot insonning nafsiy istaklari va ruhiy holatlarini aks ettiruvchi timsol sifatida gavydalanadi. U Ruhiy sayohat, nafs bilan kurash va ma'naviy yetuklik sari intilish kabi g'oyalarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Xuddi shuningdek, Navoiy g'azallarida ot ba'zan insonning hayot yo'lida duch keladigan sinovlari yoki uning fidoyilik va sadoqatining timsoli sifatida talqin qilinadi. [3.4]

G'arb adabiyotida esa ot ba'zan insoniyat sivilizatsiyasining rivoji bilan bog'liq muhim ramz sifatida ko'rsatilgan. Masalan, Lev Tolstoyning "Holstomer" [5] qissasida ot jamiyatning qattiqqo'lligi va adolatsizliklarini his qiluvchi, biroq gapira olmaydigan mavjudot sifatida tasvirlangan. Holstomerning taqdiri orqali Tolstoy insoniyatdagi tabaqalanish, mulkchilik va ijtimoiy tengsizlik muammolarini ochib beradi.

Ernest Xemingueyning "Chol va dengiz" [6] qissasida esa ot to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etmasa ham, asar falsafasida uning ramziy ma'nolari seziladi. Dengiz va ot o'rtasidagi bog'liqlik shundaki, har ikkisi ham insonning maqsad sari intilishi, g'alaba va mag'lubiyat o'rtasidagi kurashini ifodalaydi.

Zamonaviy adabiyotda ot obrazi insonning ichki kechinmalarini, uning hayotdagi o'rnini va o'z-o'zini anglash jarayonini yoritish uchun ishlatiladi. Masalan, Jek Londonning "Yovvoyi chaqiriq" [7] asarida ot o'rniga bo'ri tasvirlangan bo'lsa-da, asar mohiyatiga ko'ra inson va hayvon o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur ochib beradi. Otning bunday talqini insonning tabiat bilan bo'lgan bog'liqligi va uning yovvoyi instinktlar bilan qanday munosabatda bo'lishi kerakligi haqidagi savollarni tug'diradi.

Adabiyotda ot va inson o'rtasidagi bog'liqlik turli davr va janrlarda turlicha talqin etilgan. Qadimiy eposlarda ot insonning hamrohi va sodiq do'sti sifatida gavdalanagan bo'lsa, falsafiy adabiyotda u insonning ruhiy holatini aks ettiruvchi ramzga aylangan. G'arb adabiyotida ot ba'zan insoniyat sivilizatsiyasining rivojlanishidagi o'zgarishlarni ifodalasa, zamonaviy adabiyotda u inson psixologiyasi va ichki dunyosi bilan bog'liq obraz sifatida ishlatiladi. Shu sababli, ot obrazi nafaqat insonning jismoniy hayotiga, balki uning ma'naviy va falsafiy qarashlariga ham chuqur bog'liq bo'lib, adabiyotda muhim timsollardan biri bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot natijasi va muhokama. Adabiyotda ot va inson o'rtasidagi aloqaning badiiy yaratilishi turli davr va madaniyatlarga oid asarlarda o'ziga xos tarzda ifodalangan bo'lib, bu obraz muayyan adabiy, tarixiy va falsafiy kontekstga qarab turlicha talqin etilgan. Ushbu tadqiqot davomida ot obrazi qadimiy mif va eposlardan boshlab zamonaviy adabiyotgacha bo'lgan yo'lda qanday evolyutsiya kechirganini tahlil qilish imkoniyati tug'ildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ot inson hayotining ajralmas qismi bo'libgina qolmay, balki insonning ichki kechinmalari, falsafiy qarashlari, ijtimoiy tuzilishi va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim timsollardan biri sifatida namoyon bo'lgan.

Ot obrazining adabiyotdagi badiiy yaratilishi turli omillarga bog'liq holda o'zgarib borgan. Qadimiy eposlarda ot qahramonning ajralmas yordamchisi sifatida tasvirlanib, uning jasorati va muvaffaqiyatining garovi sifatida namoyon bo'lsa, keyingi davrlarda otning inson bilan bog'liqligi yanada murakkab ma'naviy qatlamlarga ega bo'ldi. Masalan:

- Qahramonlik eposlarida ot insonning harbiy kuchi, sadoqat va mag'rurlik timsoli bo'lib xizmat qiladi. Masalan, "Alpomish" dostonidagi Boychibor va "Manas" eposidagi Ak-Kula qahramonning ajralmas qismiga aylanib, uning ruhiy holati va taqdiri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

- Sharq falsafiy adabiyotida ot insonning ruhiy olamini aks ettiruvchi ramz sifatida ishlatilgan. Masalan, Jaloliddin Rumiyning falsafiy asarlarida ot ba'zan insonning nafsiiy istaklarini, ba'zan esa uning ma'naviy yuksalish yo'lini ifodalaydi.

- G'arb realizmi va naturalizmida ot jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va inson tabiatining murakkab jihatlari yorituvchi vosita sifatida tasvirlangan. Masalan, Lev Tolstoyning "Holstomer" asarida ot insonlar tomonidan kamsitilgan, adolatsizlikka uchragan jonot sifatida namoyon bo'lib, bu orqali yozuvchi jamiyatdagi sinfiy tafovutlarni fosh qiladi.

- Modernizm va zamonaviy adabiyotda ot obrazining badiiy talqini yanada chuqurlashib, u insonning individual kechinmalari va ichki izlanishlarini aks ettiruvchi metafora sifatida ishlatila boshlandi. Masalan, Anna Zegersning "O'n uchinchi ot" asarida ot erkinlik va ozodlik ramzi sifatida gavdalanadi.

Ko'pgina adabiyotda ot va inson o'rtasidagi munosabatlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'lgan:

- Epos va xalq og'zaki ijodida ot qahramonga sodiq yordamchi sifatida tasvirlanadi. U insonning kuch-qudratini oshiruvchi vosita emas, balki uning ma'naviy olami bilan bog'liq do'st va maslakdosh sifatida gavdalanadi.

- G'arb adabiyotida ot ko'pincha insonning erkinlikka intilishini aks ettiradi. Masalan, kovboy romanlarida ot – yangi yerni zabt etish va mustaqillik ramzi sifatida namoyon bo'ladi.

- Realistik adabiyotda ot jamiyatning befarqligi va adolatsizligi qurboni sifatida ko'rsatiladi. "Holstomer" bunga yaqqol misoldir.

- Sharq adabiyotida ot nafaqat jismoniy, balki ma'naviy sayohatning ham ifodasi bo'lib xizmat qiladi. Jaloliddin Rumi va boshqa tasavvuf shoirlari asarlarida ot insonning nafs va ruh o'rtasidagi kurashini aks ettiruvchi ramz sifatida uchraydi.

Ot obrazi adabiyotda uzoq tarixiy yo'l bosib o'tgan bo'lib, uning badiiy talqini davr, jamiyat va adabiy yo'nalishlar o'zgarishiga qarab rivojlangan:

1. Qadimgi davr – Ot jasorat va kuch-qudrat timsoli sifatida qahramonlik eposlarida tasvirlangan.

2. O'rta asrlar – Ot ezgulik va sadoqat ramziga aylangan, diniy va tasavvufiy talqinlar kuchaygan.

3. XIX asr realizmi – Ot orqali inson hayoti va ijtimoiy muammolar aks ettirilgan.

4. XX asr modernizmi va zamonaviy adabiyot – Ot insonning ichki dunyosi va falsafiy izlanishlarini yoritish uchun badiiy vosita sifatida ishlatilgan.

Adabiyotda ot obrazi oddiy transport vositasi yoki hayvoniy kuchning timsoli emas, balki insonning o'zligini anglash, ijtimoiy va ma'naviy qadriyatlarni ochib beruvchi badiiy timsol sifatida xizmat qiladi. Bu obraz orqali yozuvchilar jamiyat hayotini, insoniy fazilatlarini, adolat va zulmni, erkinlik va bog'liqlikni aks ettirishgan.

Ot obrazi turli davrlarda turlicha talqin etilgan bo'lsa-da, u har doim insonning hayotiy yo'li va uning o'ziga bo'lgan munosabatini yoritish uchun ishlatilgan. Zamonaviy adabiyotda ham ot obrazi o'z ahamiyatini yo'qotmagan bo'lib, u inson va tabiat o'rtasidagi bog'liqlikni, insonning o'z-o'zini anglashini chuqur ochib berishda davom etmoqda.

Xulosa. Adabiyotda ot va inson o'rtasidagi bog'liqlikning badiiy talqini uzoq tarixiy jarayonni o'z ichiga oladi. Aniqlanishicha, ot obrazi turli adabiy makon va zamonlarda o'ziga xos ramziy, falsafiy va ijtimoiy ma'nolar kasb etib kelgan. U shunchaki insonning sodiq hamrohi yoki jismoniy transport vositasi emas, balki insonning ruhiy dunyosi, ijtimoiy hayoti va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi kuchli badiiy timsollardan biridir. Adabiyotda ot obrazi inson bilan bo'lgan aloqasi orqali jamiyatning o'zgarishlarini, inson ruhiyatidagi murakkab jarayonlarni va ma'naviy izlanishlarini aks ettirib kelgan. Jumladan:

- Qadimiy epos va xalq og'zaki ijodida ot qahramonning ajralmas hamrohi sifatida tasvirlanib, uning sodiqligi, kuchi va qahramonning taqdiridagi muhim o'rni ta'kidlangan. Masalan, "Alpomish" dostonidagi Boychibor yoki "Manas" eposidagi Ak-Kula nafaqat qahramonning jangovar kuchini oshiruvchi vosita, balki ining ruhiy va ma'naviy kamolotida ham ishtirok etuvchi obrazlardir.

- Ot obrazining ko'plab adabiy asarlarda insonning ozodlikka intilishi, tabiat bilan uyg'unligi va mustaqil hayot kechirish istagini ifodalash uchun ishlatilgani kuzatiladi. Masalan, G'arb adabiyotidagi kovboy romanlarida ot yangi ufqlar sari yo'l ochuvchi vosita bo'lsa, Sharq adabiyotida u insonning ruhiy sayohati va ma'naviy yetuklikka erishish ramzi bo'lib xizmat qiladi.

- Naturalistik va realistik asarlarda ot inson jamiyatidagi befarqlik, zulm va adolatsizlikni aks ettiruvchi vosita sifatida ishlatilgan. Lev Tolstoyning "Holstomer" qissasida ot obrazi jamiyatdagi tabaqalanish, mulkchilik va insoniy qadriyatlarning buzilishi haqida chuqur falsafiy fikr uyg'otuvchi badiiy obraz sifatida ko'rsatilgan.

- Zamonaviy adabiyotda ot obrazi inson va hayvon o'rtasidagi chegara, ularning o'zaro bog'liqligi, insonning tabiiy dunyoga bo'lgan munosabatini ochib beruvchi vosita sifatida talqin etilgan. Masalan, Jek Londonning "Yovvoyi chaqiriq" asarida ot o'rniga bo'ri ishlatilgan bo'lsa-da, unda inson va hayvon o'rtasidagi tabiiy bog'liqlik, ularning instinktlar va hayotiy kurash orqali birlashuvi asosiy g'oya qilib olingan.

- Sharq adabiyotida ot ko'pincha insonning ichki dunyosidagi ziddiyatlar, nafs va ruhiy poklanish yo'lini aks ettirish uchun ishlatilgan. Masalan, Jaloliddin Rumiyning she'riyatida ot – insonning nafsiiy istaklarini jilovlash zaruriyatini

ifodalovchi obraz sifatida tasvirlangan. Bu talqin Navoiy va boshqa tasavvufiy shoirlarning asarlarida ham kuzatiladi.

Ot obrazi adabiyotning har bir bosqichida o'ziga xos yangi ma'no kasb etgan bo'lsa-da, u har doim inson hayoti, ruhiy olami va jamiyatdagi o'rni bilan bog'liq bo'lib kelgan. Shu bois ot obrazi faqat badiiy tasvir vositasi bo'lib qolmay, balki chuqur falsafiy, axloqiy va sotsiologik ma'nolarni o'z ichiga oluvchi kuchli ramz sifatida saqlanib qolgan.

Bundan kelib chiqib, adabiyotda ot va inson o'rtasidagi bog'liqlik ikki asosiy tamoyil asosida qurilgan deb xulosa qilish mumkin: 1. Ot – insonning tashqi dunyosi bilan bog'liqligi, uning

tarixiy va ijtimoiy hayotidagi o'rni aks ettiruvchi obrazdir. 2. Ot – insonning ichki olami va ruhiy kechinmalarini ifodalovchi timsol bo'lib, u nafaqat jismoniy, balki ma'naviy sayohat ramzi hamdir.

Adabiyotda ot obrazi inson bilan bog'liq muhim timsollardan biri bo'lib, u tarixiy, falsafiy va ramziy ma'nolarni o'zida mujassam etgan. Uning badiiy talqini turli davrlarda o'zgarib borgan bo'lsa-da, uning inson hayotidagi o'rni doimiylikicha qolmoqda. Bu esa ot obrazining adabiy tadqiqotlar va badiiy asarlar uchun doimiy ilhom manbai bo'lib qolishini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR

1. "Alpomish" – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti davlat korxonasi – 2018. – 368 b. <https://oyina.uz/storage/publications/August2021/YwVwkr2tOkAi5WLCLwDr.pdf>
2. Молдабоев И.Б. «Манас» историко-культурный памятник кыргызов. -Б.: Кыргызистан, 1995. -312 с. ISBN 5-655-00965-X
3. "Хамса" Алишер Навоий; кискартириб нашрга тайёрловчи А.Ҳоҗиаҳмедов; масъул муҳаррир Б.Раҳманов. -Т.: Янги аспр авлоди, 2012. -428 б.
4. Жалолиддин Румий "Маънавий Маснавий" : Куллиёт.Ж.1К.1./(Таржима шарҳи билан); / Таржимон А.Маҳкам; Масъул муҳаррир Т.Маҳмудов/. -Т.: Шарк, 1999. -368 б.
5. Tolstoy, L. N. (1886). Holstomer. – Moskva: Rus klassikasi. <https://www.litres.ru/book/lev-tolstoy/holstomer-izbrannoe-64420401/chitat-onlayn/>
6. Hemingway, E. Chol va dengiz. www.ziyouz.com kutubxonasi. https://arm.navoiy-uni.uz/wp-content/uploads/2019/04/ernest_xeminguey_chol_va_dengiz_lot_ziyouz_com.pdf
7. Daniel Dayer tomonidan tasvirlangan o'quvchining hamrohi bilan London; yovvoyi chaqiriq: Jaklin Tavernier-Kurbin tomonidan tabiiy Romantika. <https://www.jstor.org/stable/820729>
8. Horses and the Human Soul Paperback – June 1, 2004. by Judith Barrington (Author)